

به نام خدا

نگارستان ادب

(گزیده‌ی نظم و نثر فارسی و علوم ادبی)

برای

دانشجویان دانشگاه‌ها ، مراکز تربیت معلم

و دیگر مراکز آموزش عالی

مولفان:

علی اکبر کمالی نهاد

مهدی دهرامی

سرشناسه	: کمالی‌نهاد، علی‌اکبر، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: نگارستان ادب: (گزیده نظم و نثر فارسی و علوم ادبی) برای دانشجویان دانشگاه‌ها... / مؤلفان علی‌اکبر کمالی‌نهاد، مهدی دهرامی.
مشخصات نشر	: تهران: زوّار، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	: ۲۷۲ ص.
شابک	: 978-964-401-451-2
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابخانه.
موضوع	: ادبیات فارسی - مجموعه‌ها
موضوع	: ادبیات فارسی - راهنمای آموزشی (عالی)
موضوع	: فن نگارش - راهنمای آموزشی (عالی)
شناسه افزوده	: دهرامی، مهدی، ۱۳۵۰
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۰ ن ۸ ک ۴۰۰۵ / PIR
رده‌بندی دیوینی	: ۸ فا ۰ / ۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۴۵۷۴۷۴

انتشارات زوّار

- نگارستان ادب (برگزیده نظم و نثر فارسی و علوم ادبی) □
- مؤلفان / علی‌اکبر کمالی‌نهاد، مهدی دهرامی □
- نوبت چاپ / اوّل - پاییز ۱۳۹۰ □
- تنظیم و صفحه‌آرایی / جهان‌فارس □
- آماده‌سازی چاپ / شرکت قلم □
- چاپ و صحافی / خاشع □
- شمارگان / ۱۱۰۰ نسخه □
- شابک / ۲ - ۴۵۱ - ۴۰۱ - ۹۶۴ - ۹۷۸ □

- تهران: خیابان انقلاب: خیابان دوازدهم فروردین: نبش شهیدنظری: پلاک ۲۷۸ □
- تلفن: ۰۳ ۲۵ ۴۶ ۶۶ - ۲۳ ۴۸ ۳۴ ۶۶ - نمابر: ۲۴ ۴۸ ۳۴ ۶۶ □
- ارتباط با مؤلفان □

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷	پیشگفتار
۱۱	فصل اول: کلیات
۱۳	تحمیدیه
۱۴	ادبیات چیست؟
۱۸	دانش‌های ادبی
۲۶	زبان و تاریخچه‌ی زبان فارسی
۳۷	خط فارسی
۲۹	فصل دوم: پیرامون ادبیات سنتی فارسی
۳۱	رودکی
۳۳	فرخی
۳۴	سبک خراسانی
۳۵	قالب قصیده
۳۷	تشبیه
۴۰	مجاز
۴۲	فردوسی
۵۰	ادبیات حماسی
۵۳	حکایت پشیمانی سلطان محمود
۵۴	قالب مثنوی
۵۶	ناصر خسرو
۵۹	خیام

صفحه	عنوان
۱۳۸	آرایه‌ی تمثیل
۱۴۰	دوره‌ی بازگشت و مشروطه
۱۴۴	استقبال
۱۴۶	کنایه
۱۴۷	قالب مسقط
۱۴۹	پروین اعتصامی
۱۵۰	قالب قطعه
۱۵۲	قائم مقام فراهانی
۱۵۳	طنز در دوره‌ی مشروطه و در تاریخ ادب فارسی
۱۶۰	پارودی
۱۶۳	فصل سوم: پیرامون ادبیات معاصر
۱۶۵	شعر در دوران معاصر
۱۶۹	نیمایوشیخ
۱۷۰	سهراب سپهری
۱۷۴	اخوان ثالث
۱۷۸	فروغ فرخزاد
۱۸۰	خوش به حال غنچه‌های نیمه‌باز
۱۸۲	منظومه‌ی خلیج فارس
۱۸۴	چند شعر کوتاه نیمایی
۱۸۵	آرایه‌ی حس آمیزی
۱۸۷	شعر سپید و احمد شاملو
۱۹۳	شعر دیداری
۱۹۶	آرایه‌ی متناقض نما (پارادوکس)
۱۹۷	قالب‌های سنتی در شعر معاصر
۲۰۵	قالب چهارپاره
۲۰۶	فریدون مشیری
۲۰۹	شعر متعهد
۲۱۱	ادبیات پایداری و مقاومت
۲۱۷	نثر معاصر
۲۱۸	ادبیات داستانی

۶۱	قالب دو بیتی و رباعی
۶۴	آرایه‌ی جناس
۶۷	قصص الانبیا و نثر مرسل
۷۰	ترجمه‌ی تفسیر طبری
۷۶	خاقانی
۷۸	نظامی
۷۹	استعاره
۸۱	قابوس‌نامه و نثر بین
۸۴	تاریخ بیهقی
۸۸	سعدی
۹۱	سبک عراقی
۹۳	قالب غزل
۹۷	حکایت انوری و پیشگویی او
۹۸	آرایه‌ی ایهام
۱۰۰	ادبیات غنایی
۱۰۱	گلستان و نثر موزون
۱۰۳	آرایه‌ی سجع
۱۰۴	عرفان و تصوف
۱۰۸	سنایی
۱۰۹	منطق الطیر عطار
۱۱۳	مولوی
۱۱۶	نمونه‌هایی از نثر عرفانی
۱۱۹	آرایه‌ی مراعات النظیر و تناسب
۱۲۰	افسانه‌ای در مورد عطار
۱۲۰	حکایت سنایی و دیوانه‌ی لای‌خوار
۱۲۲	کلیله و دمنه و نثر فنی
۱۲۵	حافظ
۱۲۹	فال حافظ
۱۳۱	جامی
۱۳۳	شعر فارسی در قرن ۱۰ و ۱۱
۱۳۶	صائب

۲۲۰	بچه‌ی مردم
۲۲۵	عشق روی پیاده رو
۲۲۷	یک نمونه داستان از ادبیات پایداری: دو کیوتر، دو پنجره، یک پرواز
۲۳۰	داستان مینی مالیستی
۲۳۵	فصل چهارم: بخش‌های افزوده
۲۳۷	آیین نگارش و ویرایش
۲۵۷	نامه نگاری
۲۶۴	آشنایی با مکب‌های ادبی
۲۶۹	منابع و مآخذ

پیشگفتار

"دگرها شنیدستی این هم شنو"

آشنایی با فرهنگ، مفاخر، اندیشه‌ها و عواطف پاک ایرانی که از سرچشمه‌ی تخیل لطیف و عواطف پاک بزرگان این سرزمین تراوش کرده، علاوه بر سیراب ساختن روح انسان، موجب حفظ هویت هر ایرانی و پاس داشتن زبان، فرهنگ، عقاید و آداب و رسوم گذشتگان می‌شود. شاید این موضوع مهمترین هدف ارائه‌ی درس فارسی عمومی در همه‌ی مراکز دانشگاهی باشد.

امروزه در عصر ارتباطات و هجوم اصطلاحات بیگانه که متأسفانه بیشتر در میان قشر تحصیل کرده رایج است، ضرورت این درس که در نگاهداشت زبان فارسی، این یادگار شکوهمند و سربلند از حوادث و قرون، بیشتر احساس می‌شود. دغدغه‌ی بیشتر مولفان کتاب‌های فارسی عمومی این است که به گونه‌ای کتاب را تنظیم کنند که دانشجویان علاوه بر لذت از ادبیات فارسی و شناخت عظمت آن، در نگاهداشت آن نیز کوشا باشند.

فارسی عمومی از جمله دروسی است که دانشجویان رشته‌های مختلف - غیر از دانشجویان ادبیات فارسی - در دوران تحصیلات دانشگاهی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی ملزم به گذراندن آن می‌باشند. در مورد این درس شاید بیش از هر درس دیگری کتاب تألیف شده باشد و وجود برخی ضعف‌ها مثل: انتشار در چاپخانه‌های محلی و گاهی تدریس در یک مرکز، مورد نقد قرار نگرفتن آنها، ذوقی بودن و نبود طرح و سر فصل‌های دقیق و عالمانه، یک جنبه بودن نگاه

برخی مولفان، درج مطالب غیر ضروری و گاه دشوار و تخصصی ادبی، افراط و تفریط در آوردن متن های انتخابی، حجم زیاد مطالب، توجه به جزئیات غیر ضروری، عدم انسجام در تنظیم مطالب و توالی منطقی متن های انتخابی، ذوقی بودن برخی مباحث، اشاره به شعرا و نویسندگان درجه دوم یا گمنام، انتخاب اشعار غیر متناسب با ویژگی های بارز سبکی شاعر و... موجب شده است که این کتاب ها موفقیت چندانی از نظر علمی و آموزشی نداشته و گاه در آنها تنها به جمع آوری شعر و نثر پرداخته شود.

نگارندگان این کتاب، پس از بررسی و توجه بدین نکات، اقدام به تدوین کتابی در این زمینه کرده اند که در زیر برخی از دیدگاه ها و اهداف در تالیف این کتاب اشاره می شوند.

فارسی عمومی باید اجمالی از دانش های مختلف ادبی، گزیده ای از شعر و نثر، آیین نگارش و ویرایش، انواع ادبی، آشنایی با مفاخر ادبی و... باشد. با این وجود باید از کشکول سازی پرهیز داشت و مطالب چنان گزینش و تنظیم شده باشند که کتاب، خیلی پر حجم نگردد و مدرس مجبور نشود برخی دروس را حذف کند یا آنها را به طور گذرا تدریس کند. در واقع حجم کمتر کتاب، آن را برای دانشجو مانوس تر ساخته و تمایلیش را برای مطالعه ی کتاب بیشتر می کند.

نوشتن هر تحقیق و پژوهش علمی به زبان فارسی، مستلزم آن است که بر اساس موازین و هنجارهای زبان فارسی باشد. در واقع یکی از اهداف فارسی عمومی باید پیش گیری از ایراد نگارشی در تحقیقات و حتی نوشته های روزانه باشد. از همین روی بخشی از این کتاب به موضوع آیین نگارش و ویرایش اختصاص یافته است.

در انتخاب نظم و نثر باید به این نکته توجه داشت که علاوه بر آنکه معیار ذوق دخیل باشد، متن ها به گونه ای گزینش شوند که شیوه ی سخنوری شاعر یا نویسنده را نشان دهند. در واقع به دلیل دل انگیزی متون، دانشجو بتواند در گلزار خوشبوی ادبیات به طرح بردازد و لذت ببرد و از سویی دیگر با شیوه ی سخنوران آشنا شود و ویژگی های اصلی فکری و زبانی شاعران و نویسندگان را بشناسد؛ زیرا سخن هر کس، معرفی کننده ی اوست. توجه به یکی از این دو معیار، انتخابی نامناسب را به دنبال خواهد داشت. در برخی از کتاب ها دیده می شود که مثلاً یک مثنوی از فروغ فرخزاد انتخاب شده است؛ در حالی که همگان به این نکته واقفند که وی شاعری مثنوی سرا نیست و موفقیت وی در اشعار نیمایی اوست که سرشار از روح زنانه و در واقع تصویر زن در جامعه ی امروزی است. یا مثلاً غزلی از منوچهر آتشی انتخاب شده است. در حالی که وی شاعری غزل سرا نیست. در انتخاب شعر و نثر در این کتاب سعی شده که هم نمونه های انتخابی بیانگر شیوه ی سبکی شاعر یا نویسنده باشند و هم متن آنها خالی از پیچیدگی های لفظی و معنایی و عاری از واژگان ثقیل و دور از ذهن باشد.

بر استادان و مدرسان فارسی عمومی پوشیده نیست که شیوه ی تدریس ادبیات برای دانشجویان رشته های غیر از رشته ی زبان و ادبیات فارسی متفاوت با دانشجویان ادبیات فارسی

است. به تعبیر دیگر آنچه را که این دانشجویان باید بیاموزند، ساده‌تر و کلی‌تر است و عنوان فارسی عمومی خود گواه همین مطلب است؛ یعنی بهتر است از پرداختن به مباحث اختصاصی و جزئیاتی که موجب دشواری در یادگیری و افزایش غیر ضروری مطالب می‌شوند، خودداری شود:

چون خوب کم از بد فزون به، ذی فن جهان ز ذی فنون به

بنابراین به نظر می‌رسد که بهتر است تنها به ذکر نویسندگان و شاعران و نویسندگان طراز اول فارسی پرداخته شود و از آوردن شاعران و نویسندگان گمنام تر چشم‌پوشی شود. نکته‌ی دیگر آن که تنها به آوردن شعر یا نثر پرداخته نشود؛ در واقع انتخاب شاعران کمتر، باید به نیت معرفی بیشتر و بررسی هر چند اجمالی دلایل اهمیت آنها در ادبیات فارسی و جهان باشد. به گونه‌ای که هر دانشجویی حتی به اجمال ضروری است بداند که دلایل شهرت و عظمت بزرگانی چون فردوسی، سعدی، مولانا، نظامی، حافظ و... چیست و جایگاه آنها در ادبیات ایران و جهان در چه سطحی است؟ انتخاب متون و نمونه‌های کمتر، زمینه‌ای را فراهم می‌آورد که مولف فرصت یابد تا از عظمت آنها سخن بگوید. در این کتاب به این موضوع توجه خاصی شده است.

از سوی دیگر، از آنجا که مخاطبان اصلی این کتاب بیشتر دانشجویان غیرادبیاتی هستند، مطالب نیز باید کلی‌تر باشند. مثلاً نگارندگان بر این باورند که بهتر است به جای آنکه تاریخ تولدها به صورت دقیق بیایند، به صورت قرن آورده شوند. نیز بهتر است به جای آنکه به ذکر همه‌ی آثار شاعران پرداخته شود، تنها مهمترین آثار آنها نام برده شود؛ برای مثال به جای این که هر هشت اثر سهراب سپهری نام برده شوند، بهتر است مهمترین آثار وی مثل مجموعه‌های صدای پای آب، مسافر و حجم سبز معرفی شوند. یا حتی می‌توان تنها به ذکر کتاب "هشت کتاب" اکتفا کرد که همه‌ی آثار سهراب را در بر می‌گیرد. چه بسا دانشجویی که از این موضوع آگاه نیست، تنها به حفظ چند اثر ابتدایی وی پردازد و مهمترین آثار وی را به خاطر نسیان به طور کلی توجه به برخی جزئیات غیر ضروری موجب دشواری فهم و حجم زیاد کتاب می‌شود.

تمهید دیگری که در این کتاب از آن بهره گرفته شده است، تلخیص داستان‌ها و اشعار روایت گونه است. به این صورت که گاه در نقل یک شعر روایی بلند یا داستان، به جای چندین سطر یا بیت از داستان، خلاصه‌ای از آن در لابه لای متن اصلی آورده‌ایم تا علاوه بر آن که سیر منطقی داستان آسیمی نبیند، از حجم آن نیز کاسته شود.

در مورد بسیاری از شاعران تنها به آوردن یک شعر اکتفا کرده و فقط از شاعران بزرگ‌تر و مشهورتر مثل ممکن است اثر بیشتری ذکر کرده باشیم.

از آنجا که در شعر سنتی - به جز اشعار روایی و برخی اشعار دیگر - فرم ذهنی و ارتباط طولی ابیات کمتر محسوس است و گاهی در برخی ابیات لغات نامانوس و دشوار یا کنایات دور از ذهن دیده می‌شوند، نگارندگان ضمن حفظ ارتباط ابیات یک شعر، برخی از ابیات آن را حذف کرده‌اند.

گاه می‌شود استادی شعری را به خاطر برخی دشواری‌ها در برخی از ابیات آن حذف می‌کند و دانشجو نیز به خاطر این دشواری‌ها از شعری گریزان می‌شود. از همین رو در ذکر برخی نمونه‌ها گاهی زیباترین و ناب‌ترین ابیات یک شعر را برگزیده و برخی از ابیات دشوار را حذف کرده‌ایم.

نکته‌ی دیگر، در مورد شیوه تقسیم‌بندی دروس است. گرچه هر کتابی مشتمل بر مطالب متنوعی است، اما انسجام بین مطالب آن را به صورت یک کل واحد در می‌آورد. مؤلف بر اساس طرح پیش ساخته و اهدافی که دارد، مطالب و فصل‌های مختلف کتاب را با نظم منطقی تدوین می‌کند؛ به گونه‌ای که تنوع موضوعی و محتوایی فصل‌های مختلف یا مطالب هر فصل، پراکندگی و بی‌نظمی کلی به وجود نیاورد. مرسوم‌ترین روش‌ها برای تنظیم مطالب، تقسیم‌بندی آنها بر اساس انواع ادبی یا دوره‌ی تاریخی یا... است؛ اما هر کدام اشکال‌هایی دارند؛ مثلاً در تقسیم‌بندی بر اساس انواع ادبی، طبقه‌بندی متون بر اساس محتوا است که از غرب وارد شده و نمی‌تواند به خوبی جواب‌گوی متون فارسی باشد؛ زیرا برخی از متون آمیخته‌ای از دو نوع عرفانی و غنایی یا انواع دیگر محسوب می‌شوند. محتوای برخی قصاید هم اخلاقی و تعلیمی‌اند و هم غنایی. یا در دل حماسه‌ها اشعار غنایی نیز دیده می‌شوند. از همین روی در این کتاب آثار ادبی به دو بخش نظم و نثر تقسیم شده و گزیده‌هایی از آنها در درس‌های مختلف گنجانده شده است.

در این کتاب نظم و نثر را در کنار یکدیگر آورده‌ایم و علاوه بر درج متن‌های انتخابی اعم از نظم یا نثر، به معرفی یک یا چند شاعر و نویسنده، برخی دانش‌های ادبی، سبک‌شناسی، آیین نگارش و ویرایش، نکات دستوری و... - که ارتباطی هم با متون انتخابی و نکات ارائه شده داشته‌اند - پرداخته شده و سعی بر این بوده که مطالب و مباحث هر بخش با هم پیوند داشته و موجب پراکندگی سخن نگردند؛ مثلاً در درس نخست، بعد از معرفی رودکی به عنوان پدر شعر فارسی و نیز فرخی سیستانی، مختصات سبک خراسانی را با توجه به اشعار درس نشان داده و قالب شعری قصیده نیز معرفی شده است. در پایان هر بخش پرسش‌هایی مطرح شده‌اند که هم نشان‌دهنده‌ی پایان بخش هستند و برخی از آنها می‌توانند به صلاح‌دید استاد، موضوع تحقیق یا پژوهشی برای دانشجو قرار گیرند. نمونه‌های انتخابی شعر یا نثر بر حسب سیر زمانی تنظیم شده‌اند. این روش علاوه بر اینکه نظام‌مند است، می‌تواند سیر تاریخی شعر و نثر فارسی را نیز بهتر نشان دهد و خواننده علاوه بر آشنایی با آثار شاعران و نویسندگان، از سیر تطور و تکامل آثار ادبی نیز آگاهی یابد.

نگارندگان معترفند که کار آنها بی‌نقص نیست و انتقادهای و توصیه‌های سازنده‌ی استادان، دوستان، دانشجویان و خوانندگان را پذیرا هستند.

علی اکبر کمالی نهاد، مهدی دهرامی

اراک، تابستان ۱۳۹۰